

Антоніна Токарська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії та філософії права,
ninatokarsky@gmail.com

ЕКВИПОЛЕНТНІСТЬ МЕТАТЕКСТУ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЮРИСТА

© Токарська А., 2017

У статті досліджено шляхи деформування нормативної правової комунікативної діяльності під час правової взаємодії, що часто ускладнюється через ігнорування створених метатекстуальних особливостей.

Ключові слова: правова комунікація; стратегія адекватного спілкування; комунікативна раціональність; деформація комунікації; правовий дискурс; еквіполентність метатексту.

Антонина Токарская

ЕКВИПОЛЕНТНІСТЬ МЕТАТЕКСТА ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЮРИСТА

В статье исследуются пути деформирования нормативной правовой коммуникативной деятельности во время правового взаимодействия, часто усложняются из-за игнорирования создаваемых метатекстуальных особенностей.

Ключевые слова: правовая коммуникация; стратегия адекватного общения; коммуникативная рациональность; деформация коммуникации; правовой дискурс; эквивалентность метатекста.

Antonina Tokarska

Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory and Philosophy of Law
Sc.D., Prof.

META EKVIPOLENTNIST LEGAL COMMUNICATIONS LAWYER

The article investigates ways deformation normative legal communication activities during legal cooperation, often complicated by ignoring created metatekstualyuh features.

Key words: legal communication; strategy adequate communication; communicative rationality; deformation communications; legal discourse; meta ekvipolentnist.

Постановка проблеми. Змістова ефективність правової комунікації досягається багатьма складовими, серед яких найважливішим є адекватне смислове сприйняття та адекватна

інтерпретація повідомлення з метою досягнення комунікативної раціональності. Еквіполентність (рівнозначність) правової взаємодії вважається досягнутою, якщо комунікант адекватно сприйняв висловлювання, інтерпретував його відповідно до задуму комунікатора. Причиною виникнення правових колізій часто стає переінакшене (спотворене) несприйняття висловлювання, його деформоване трактування у свідомості співрозмовника. У конфліктних ситуаціях слухач (підозрюваний, обвинувачений) може навмисно спотворювати акт через свідомі мотиви – зміну сказаного контексту, слів, що дають можливість трактувати ситуацію, факт чи явище на свою користь. Такою є орієнтовна структурно-змістова схема zdeформованої, спотвореної комунікації, що сутнісно шкодить мислєдїяльнїсній організації правової діяльності слідчого, прокурора чи судді.

Аналіз дослідження проблеми. Проблеми фахової комунікації професійної правової взаємодії із різними суб'єктами права донині не часто обговорюються у наукових колах, окрім таких вчених, як Ф. Бацевич, С. Бобровник, П. Рабінович, С. Максимов, О. Балинська, Л. Удовика, Ю. Хабермас, М. ван Хоек та ін.

Переважно науковці однобоко аналізують процеси комунікації, звертаючи увагу або на суто лінгвістичні особливості правового дискурсу, або на суто правові, процесуальні чи ін. У філософсько-правовому аспекті спостерігаються потреби вивчення комунікативної раціональної взаємодії у всіх професійних галузях (адміністративного права, кримінального права, міжнародного права, трудового та ін.), які вирізняються своєю лінгвоправовою специфікою, маючи, безперечно, і ряд спільних ознак.

Мета статті – проаналізувати проблеми досягнення еквіполентності правової комунікації у фаховій взаємодії правників на етапі появи метатексту особи реципієнта та його діяльнїсно-вчинкової мислєдїяльнїсності.

Виклад основного матеріалу. Досконалість комунікативної моделі творення правового дискурсу залежить від того, наскільки еквіполентно (рівнозначно й адекватно) людина сприймає та інтерпретує одержану смислову інформацію. Сфера мислєорганізації особи – це складний процес пізнання почутого або прочитаного, його опозиціонування, критики, далі творення свого дискурсу та рефлексії власної позиції з метою переконування свого співрозмовника у вигідній для себе проблематизації. Майже завжди процеси сприйняття і трактування сказаного, побаченого, почутого – апріорно доведено – є неоднаковими. Однак правова комунікація якраз і передбачає мету встановлення свободи висловлювань, рівності учасників комунікативного акту, відповідальності за свої мислє- і словодїяння. Така мета мотивована тим, що він твориться комунікаторами як рівнозначний, адекватний до подій, явищ і фактів. Відтак правовий дискурс моделює шлях комунікаторів до встановлення істини.

Такий шлях є непростим, оскільки у кожному тексті існує не лише те, що “лежить” на поверхні сказаного. Існує ще і метатекст. Висловлювання, правовий дискурс, як і текст взагалі, у розумінні Т. Дрїдзе, – це складна комунікативна структура найвищого рівня, що являє собою образ, продукт і об'єкт комунікативно-пізнавальної діяльності. Правовий дискурс тим і вирізняється серед інших, що, поряд із первинною інформативністю, йому властива і так звана вторинна інформативність, а то і метатекст, що дозволяє “добувати” із нього відомості, подекуди безпосередньо не пов'язані із комунікативними намірами автора. Неусвідомлене ігнорування комунікатором-правником первинної інформативності тексту, “споживання” його вторинної інформативності не понад, а замість основної веде до різносприйняття, “різночитань” або до псевдоспілкування. У такому випадку задум комунікатора залишається нереалізованим. Різнобій в інтерпретаціях “веде до зміщення акцентів в інтерпретованій інформації, до несподіваних ефектів”. Поряд із природною індивідуалізацією смислової інформації (“особистісні смисли”), впливом статі, віку, професії, вони часто зумовлені ментальністю, наслідками виховання й освіченості, звичайною відсутністю комунікативної культури. У зв'язку з цим побудова трансцендентального правового дискурсу потребує певних умов комунікації, системи соціопсихолінгвістичних, лінгвоюридичних знань.

Дешифрування метатексту як певна соціальна (конвенціональна) роль актуалізується на практиці невивченістю особистісної комунікативної спрямованості суб'єкта права, що знаходить свій вияв у професійних недоліках юристів, у невмілому регулюванні моральних, соціально-психологічних норм комунікативної правової взаємодії із громадянами. Вона підлягає інтелектуальному самоконтролю і цілковитій організованості. Самоконтроль передбачає: а) прийняття ролі комунікатора; б) формування його поведінки; в) корекцію своєї поведінки відповідно до можливих експектацій. До цього слід додати, що і сформування поведінки, і її корекція у правоохоронній діяльності підпорядковується правовим нормам та тактиці комунікативної роботи, на яку, на жаль, звертають мало уваги.

Тактика комунікативної діяльності правника – це такий спосіб взаємодії комунікантів, під час якого відбувається реалізація комунікативного задуму щодо забезпечення правових відносин на основі володіння технікою та знанням правил моделювання правового дискурсу. Це така ділянка дій, яка часто постає у свідомості суб'єктів права як несправедлива, недосконала, інтелектуально неспроможна та спрощено упереджена. Причини цього сприйняття приховані у природному об'єктивному та суб'єктивному незнанні наявного мета тексту та воління його прочитувати.

Реалізація цільових орієнтирів комунікативно-дискурсивної взаємодії істотно залежить від розвиненості володіння мовою, що є засобом формування мислення. Стосовно цього О. Леонт'єв сформулював чотири вимоги:

1) оскільки юрист забезпечує об'єктивність і достовірність розслідування, а далі і судочинства, то під час слідчих дій він зобов'язаний адекватно відтворити у протоколі сказане/почуте, забезпечуючи грамотність, точність і повноту викладу;

2) у зв'язку із необхідністю забезпечення дохідливості мовлення виникає потреба вміло послуговуватися добре розвиненим лексичним запасом, формулювати питання до особи, з ким слідчий спілкується. Помилково вжите слово спотворює семантику висловлювання, призводить до різно трактувань і суперечностей у доказовій базі;

3) з метою встановлення психологічного контакту із допитуваним потрібне вміння добирати мовні засоби відповідно до статі, віку, освіти, соціальної приналежності;

4) у зв'язку із необхідністю організації високопрофесійної діяльності юриста потрібні навички чіткості і ясності комунікативного мислення, евристичних здібностей.

На наш погляд, ці вимоги мають бути дещо конкретизовані з урахуванням специфіки конфліктогенної комунікації та наявності “підтекстів” і метатекстів, вміння їх читати за допомогою невербальних (знаків) засобів.

Раціональну основу комунікативного акту правника становить практика діалогової форми спілкування, що формується на підставі запитань-відповідей. А методами реалізації основних прав та свобод людини і громадянина у комунікативній практиці є вміння будувати правовий дискурс, в основі якого лежить вміння, не порушуючи закон, одержувати інформацію через запитання. Запитання – це така синтаксична одиниця, яка через посередництво дібраних відповідно до дискурсу лексем, формулює суть проблеми із нез'ясованими обставинами, інформацією та потребою дати відповідь. Характер запитань залежить від предмета комунікації, який у свідомості комуніканта може бути складений: як хибний до певної міри; як правдивий; як уявний; як неправильний; як бажаний; як провокаційний. Предметний образ може привести у першому випадку до несподіваної реакції комуніканта, до подиву або намагання своєю відповіддю на хибне до певної міри запитання повністю “закриття” або стати агресивно нетерплячим. Якщо комунікативно ситуація сформована із прозорих обставин, а питання сформульовані логічно правильно, то відповідь передбачається так само правдива або сформульована метатекстуально із намаганням відійти від предмету розмови чи зовсім не відповідати на питання.

Якщо питання поставлене на підставі дезінформації або припущень, або незнання обставин справи, то такий підхід може спровокувати небажання затриманого чи підозрюваного вступати в діалог через звинувачення або безпідставність допиту. Хибне формулювання питань комунікантові призводить до блокування одержання відповіді. Воно викликає агресію або небажання вести спільні пошуки істини. Тоді виникає ситуація творення безлічі підтекстів. Такий правовий дискурс завжди безперспективний. Якщо питання формулюється зі складених у свідомості кількох ймовірних версій, то воно має характер бажаного (сподіваного), але не істинного. Відповідь не

може бути ствердною, якщо відповідач внутрішньо протестує проти нав'язування йому комунікативних дій. Вийти із такої комунікативної ситуації на моделювання нормативного правового дискурсу можна, хіба що проектуючи схему комунікативного акту таким чином: *“Я розумію, що це не так!...”*, *“Мені хотілося б розуміти це як правду!”*, *“Якби це було так ..., то ти ззнався б чи ні?”*. Тобто підтекст треба озвучувати, оприявнювати і тим самим викликати комуніканта на прямі й однозначні відповіді.

Щоб правовий комунікативний акт набув свого розвитку, потрібно розговорити інертного маломовного співрозмовника, застосовуючи прийоми, які створюють своєрідний психолінгвістичний “удар”. Такими можуть бути питання провокаційного характеру, питання-наступ. Для формулювання подібних розмовних конструкцій необхідні знання психології злочинця, темпераменту, манери поведінки співрозмовника, його життєвих обставин, до яких можна апелювати. Такими є питання, що стосуються долі найближчих комунікантові людей. На перший погляд, безсторонні запитання, що зачіпають проблемні теми (дитинства, матері, дітей, дружини), можуть спричинити таку ж гостру, проте переважно щирю реакцію. У такому випадку варто лише утримати тон і безпосередність розмови, яка може дати очікуваний результат: започаткування правового дискурсу через подолання заблокованої інтеракції у комунікативних діях особи.

Хоча навіть мовчання – це теж метатекст, який треба рівнозначно прочитати. Комунікацію треба оцінювати насамперед через складові, яка має такі особливості: концептуальна схема дискурсу у правовій сфері залежить від пріоритету закону, дії принципу верховенства права, покладеного в основу професійної комунікативної діяльності, через призму якого сформовано вміння: забезпечити рівноправний баланс смислових полів комуніканта і власного, професійного володіння предметом дискурсу, одержувати, сприймати та інтерпретувати смислову інформацію та її підтекст разом із візуальними (невербальними, знаковими) елементами; оцінити зовнішні чинники (місце, час, умови, обставини, темперамент, соціальні характеристики особи); максими вживання оцінних елементів із перших слів діалогу (дружні, доброзичливі, насторожені, осудливі, упереджені чи позитивні), що й створюють метатекстуальну основу; неупереджене (урівноважене) ставлення до особи); конституативне оцінювання обставин комунікативного акту; адекватність оцінки мотивів діянь комуніканта; знання психологічних особливостей особи та психолінгвістичних прийомів інтеракції; дотримання максими недоторканності під час діалогу, що підтверджує право особи на інформацію; на свободу, максими права особи та домагання захисту своїх інтересів; кваліфікації обставин, за яких вчинено злочин чи скоєно адміністративне правопорушення; уміння логічно правильно структурувати метатекст висловлювання; аргументувати і критикувати, доводити і спростовувати; поєднувати слухання та фіксацію вербальних і невербальних елементів комунікації; знання техніки моделювання правового дискурсу, спрямованого на подолання незгоди чи розв'язання проблеми, що постала у зв'язку із порушенням закону чи правовою колізією; уміння спостерігати і налагоджувати зворотний комунікативний зв'язок.

Рефлексія озвученого метатексту (рівнозначна до істини) може спричинити гострі реакції суб'єкта права, що й веде до розуміння ситуації правником. Метод питально-відмовного розмірковування веде до встановлення певних обставин. Однак реалізація такої процедурної моделі правової комунікації передбачає ще застосування ряду послідовних і обов'язкових прийомів взаємодії із суб'єктом права для забезпечення еквіполентності очікувань комунікатора (слідчого, прокурора, судді).

Висновки. Додержання норм комунікативної діяльності повинно здійснюватися відповідно до принципів права на комунікацію, деонтологічних норм, які забезпечують дію принципу верховенства права: “конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені” (ст. 64 КУ) та “кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей” (ст. 68 КУ; ст.ст. 19, 28 Загальної декларації прав людини). Ці норми проектують адекватну правову комунікацію і зобов'язують правника висловлювати повагу до думок, слів особи, які є проявом прав і свобод, честі і гідності особи; нічим не обмежувати способів вираження думок громадян. Не допускати вияву агресії, нетерпіння, конфліктного висловлювання, натомість виявляти зацікавленість долею особи, стримувати емоції у конфліктному спілкуванні; не приховувати, якщо метатекст дивує, є

незрозумілим чи нееквіполентним до змісту питання, намагатися зрозуміти сказане в інтерпретації суб'єкта права, озвучуючи одержану “вторинну” інформацію, свої гіпотези інваріантності, співвідносячи її зі сказаним, спостерігаючи за невербальною “інформацією” співрозмовника.

Методологія прочитування метатекстів у праві, на жаль, ще залишається об'єктом перспективного дослідження. Евристичність реціпіювання створеного комунікатором тексту і метатексту має відбутися у проекції лінгвофілософсько-правовій, психоаналітично-ментальній та світоглядно-комунікативній. Така багатоцентрична миследіяльність ще залишається мало вивченою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лук'янець В. С. *Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: монографія* / В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська. – К., 2000. – 304 с.
2. Токарська А. С. *Комунікативна стратегія законотворчої і законодавчої діяльності: навч. посібник* / А. С. Токарська. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 244 с.
3. Токарська А. С. *Комунікація у праві та правоохоронній діяльності: монографія* / А. С. Токарська. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – 284 с.
4. Вацлавик П. *Прагматика человеческих коммуникаций: изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия* / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон; пер. с англ. А. Суворовой. – М.: Апрель-Пресс; Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.
5. Абрамович С. Д. *Мовленнєва комунікація: підручник* / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 472 с.
6. Андрианов М. С. *Невербальная коммуникация: психология и право* / М. С. Андрианов. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2007. – 256 с.
7. Апель К.-О. *Априори коммуникативного сообщества и основания этики* / К.-О. Апель // *Трансформация философии*. – Москва: Логос, 2001. – 263–336.
8. Эванс П. *Как справиться с вербальной агрессией* / П. Эванс; пер. с англ. П. В. Сарновой. – Москва: ООО “Издательство Астрель”; ООО “Издательство АСТ”, 2004. – 237 с.
9. Дридзе Т. М. *Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации* / Т. М. Дридзе. – Москва: Наука, 1984. – 267 с.
10. Николайчук Я. М. *Теорія джерел інформації* / Я. М. Николайчук. – Тернопіль: ТЗОВ “Терно-граф”, 2010. – 536 с.

REFERENCES

1. Luk"yanets' V. S. *Suchasnyy naukovyy diskurs : Onovlennyya metodolohichnoyi kul'tury : monohrafiya* [Modern scientific discourse: Update methodological culture: monograph]. Kyiv, 2000. 304 p.
2. Tokars'ka A. S. *Komunikatyvna stratehiya zakonotvorchoyi i zakonodavchoyi diyal'nosti : navch. Posibnyk*. [Communications Strategy legislative and legislative activity, teach. Manual]. Lviv: LvDUVS Publ, 2016. 244 p.
3. Tokars'ka A. S. *Komunikatsiya u pravi ta pravoohoronniy diyal'nosti : monohrafiya* [Communication in law and law enforcement: monograph]. Lviv, Lviv Law Institute of MIA of Ukraine Publ, 2005. 284 p.
4. Vatslavik P. *Pragmatika chelovecheskikh kommunikatsii : izuchenie patternov, patologii i paradoksov vzaimodeistviya* [Pragmatics of human communication: the study of patterns, pathologies and paradoxes interaction]. P. Watzlawick, Bivin D., D. Jackson; per. from English. Suvorova. Moscow: April-Press; Publishing house Eksmo-Press Publ, 2000. 320 p.
5. Abramovych S. D. *Movlennyyeva komunikatsiya : pidruchnyk* [Speech communication: tutorial]. Kyiv Center of educational literature Publ, 2004. 472 p.
6. Andrianov M. S. *Neverbal'naya komunikatsiya : psikhologiya i pravo* [Non-verbal communication: psychology and law]. Moscow: Institute of humanities studies Publ, 2007. 256 p.
7. Apel' K.-O. *Apriori kommunikativnogo soobshchestva i osnovaniya etiki*. A priori, the communicative community and the foundation of ethics. Transformation of philosophy. Moscow: Logos Publ., 2001, pp. 263-336.
8. Evans P. *Kak spravit'sya s verbal'noi agressiei*. How to deal with verbal aggression. per. from English. PV Sarnow. Moscow: ООО "Publishing Astrel" Publ.; ООО "Izdatelstvo AST" Publ., 2004. 237 p.
9. Dridze T. M. *Tekstovaya deyatel'nost' v strukture sotsial'noi kommunikatsii* [Text activity in the structure of social communication]. Moscow: Nauka Publ., 1984. 267 p.
10. Nykolaychuk Ya. M. *Teoriya dzherel informatsiyi*. [Theory sources]. Ternopil, LLC "Terno-graph" Publ, 2010. 536 p.

Дата надходження: 14.12.2016 р.